

[תוספתא]

הרב משה פיליפ

פתח תקוה

"חזקוני על פירוש רש"י" ו"ילקוט האזובי"

רבי חזקיה בן מנח אשר חי כנראה בצפון צרפת או בפירנצוס בשנים 1240-1300 בקירוב¹, נודע על שם ספרו חזקוני על התורה. ספר חזקוני על התורה נדפס לראשונה בוונציה בשנת רפ"ד (1524) ומאז נדפס פעמים הרבה ונפוץ בבית ישראל.

בספרי קדמונים מצויות מובאות בשם "חזקוני" שאינן במהדורה המודפסת ואף לא בכתב יד של הפרוש, תוסעה המצביעה על אפשרות שלא כל פירושי ר' חזקיה נכללו בספרו.

תוך כדי לימודי נטוידעתי לכתבי יד של ר' יעקב ב"ר שבתאי, רבי יעקב חי בין השנים 1230-1300 בקירוב בפירנצוס² וכתב פירוש בשם "חזקוני"³ על פירוש רש"י, שם הספר והמחבר מצויים ברשימת ספריו של יצחק מטיבולי⁴. מובאות בשם החזקוני מצאתי ב"נפת צופים"⁵, "עבר שלמה"⁶ ו"ספר זכרון"⁷, אשר אינן מופיעות בחזקוני על התורה. והנה לשמחתי מצאתים בפירושי ר' יעקב בן שבתאי בספרו חזקוני על פירוש רש"י.

בין ר' יעקב בן שבתאי ור' חזקיה בן מנח קיימת קירבה בשם ספרם (הערכה ששם ספרו של רבנו יעקב בן שבתאי נקרא חזקוני, מתוקת הרעה ששם חזקוני אינו תלוי בהכרח בשם "חזקיה"), מקום חזקן פעולתם, וגם קרבה מסוימת בדרכי הפרשנות ובפירושים⁸, בעיקר ב"חידושים" החריגים מהפרשנות וההלכה המקובלת⁹. על אף הקירבה הגדול אין זה מן הנמנע שהאחד לא הכיר את פירושי חברו, אלא שכוונו לפירוש אחד או שלקטו ממפרש שלישי.

אוצר החכמה

- 1 באוצר החזקוני עמ' 9 בקטלוגיות על סמך דברי הרמב"ן (ויקרא כד, י) שרבי חזקיה בן מנח קרם לרמב"ן.
- 2 פלד נדלוי הפוסקים, רבנו מנחם בעין בספרו בעיקר מחכמי פירנצוס. בספר שפוח ב"ב ודברים כב, כה פביא פירושם שפוקרם הוא "הצרפתיים".
- 3 בקולופון של כת"י פריס 167 נקרא "חזקוני", אבל נראה שצריך לקרוא "חזקוני". בשנת תשס"ט הוצאתי לאור את חזקוני על פירוש רש"י לרבי יעקב בן שבתאי.
- 4 כת"י חטיקן אוקף ארבינט 22. נחמה אלון, "דשימות ספרים כתבי יד מן המאה החמש עשרה מטיבולי שבאיטליה", ארשת א, בעריכת נפתלי בן מנחם, ירושלים תשי"ט, עמ' 46-47.
- 5 נוסח צופים, סז"י פריס 167/1, מובאותיו מהחזקוני מצויות רק בחזקוני על פירוש רש"י, ולא בחזקוני על התורה, כפי שהוכיח במאמר Claude Bréhaut, "Le manuscrit hébreu 167 de la bibliothèque nationale de Paris contient-il une copie du hiraqun?", REJ CXXVII (1968), pp. 211-221.
- 6 לרי משה בבאי בראשית ד, טז. בראשית לו, יב ועוד.
- 7 לרי אברהם בן שלמה הלוי בקראט במדבר טו, מא ו"בספר הנקרא חזקוני".
- 8 להלן פירושים דומים בספר בראשית: א, טז. ו, יד. ת, ו. ט, ד. יד, יג. יח, א. כג, כ. כד, כ. לא, כא. לד, כה. לה, ח. לז, כד. מא, ח. מא, ג. מז, ח. מז, ד. לטען הסר ספק: תשעים ותשעה אחוז ספירוש רבי חזקיה בן מנח אינם זהים לפירוש רבנו.
- 9 שפוח כב"ב בענין מכשפה. (ויקרא כז, ב) בפר עור השחיה לחזקוני על התורה דברים יב, יח). דברים כב, כב. כב, כה.

אחר שהוצאתי לאור את חוקני על פירוש רש"י, הודיעני הרב יצחק הרשקוביץ, שחדושים בשם החוקני מצויים גם ב"ילקוט האו"ב"¹⁰ והציע לי לברוק את אזכורי החוקני שב"ילקוט" על מנת שיהיה אפשר לקבוע מקורם. יישר חילו לאוריותא. לקראת הוצאת מהדורה שניה של חוקני על פירוש רש"י, ברקתי ומצאתי בילקוט האו"ב כחמישים מובאות התואמות את פירוש החוקני, אבל בשום מובאה אין הוא מציין שמקורו בחוקני. האזכור היחיד לחוקני מצוי בקולופון "תם ונשלם... פירושי התורה לרב ר' אפרים וחידושי החוקני ומדרשים של...".

להלן מוצגים מספר השוואות בין ילקוט האו"ב לחוקני על פירוש רש"י – שיש בהם מן החידוש, תוספת וכדו'. דברי החוקני על פירוש רש"י הובאו, תחילה ואחריהם דברי הילקוט.

אוצר החכמה

(שמות¹¹ יג, טו) והיה לאות על ידכה.

יש לומר, דמיתור דה"א נפקא לן דהוה ליה למכתב ידך, וכתבו בה"א [ידכה] ואתא לאשמועינן דצריך להניח למעלה מחמשה פרקים, שהרי מראשי אצבעות עד למעלה מהקבורת י"ע חמשה פרקים והיינו כמנין אות ה"א.

א"ת 1124387
ילקוט

לאות על ידכה

...וה"א יתירה לרמזו מקום הנחת תפילין, כי חמש תוליות בזרוע, ותפילין בחמישית אצל הכתף.

(שמות יג, יז) כי קרוב הוא.

כלומר, פלשתים היו קרובים למצרים, דכתיב (בראשית י', יג) "ומצרים ילד את לודים ואת ענמים" וכתיב בתורה (בראשית י', יד) "אשר יצאו משם פלשתים", ואם הפלשתים יראו את

¹⁰ הספר יצא לאור על ידי יאיר בן שלום, (ירושלים תשנ"ח) ורחם לר' יצחק בן שלמה האו"ב. כתב היד נתגלה ללא שער, חסר עד פרשת וארא וכרוך יחד עם ספר "אגרות או"ב" לר' יצחק בן שלמה האו"ב. שם הספר ומחברו נקבעו רק על סמך העובדה שנמצא כרוך עם ספר "אגרות או"ב". יש לומר שכריכת ספרים של מחברים שונים בכרך אחד הייתה תופעה מצויה ומסילא אין בה כדי ללמד בנידון דידן על מחבר הספר. בנוף הספר לא מצאתי כל פרט שיצויר לגלות מי המלקט. בסיום הספר כתב "תם ונשלם שבח לבורא עולם פירושי התורה לרב ר' אפרים וחידושי החוקני ומדרשים של הרב ר' אליעזר מגומיטא זצ"ל בילא"י" (=כרוך ה' לעולם אמן ואמן). אף שמעט זה נשקף את טיב הספר, אין בו כדי ללמד על שם המלקט.

בחן הספר לא נזכר השם חוקני (לדעת המגיל של ילקוט האו"ב, החוקני הוא הלמידו של רש"י, הנחת שנוכרה לפניו, אבל היא חסרת כל בסיס). הלקוטים שבילקוט עיקרם מספר חוקני על פירוש רש"י ורק פיעוטם מהפירושים המצויים בחוקני על התורה. בדיקת שינוי הנוסח בין הפירושים שבילקוט לנוסח שלפניו הם בסיס להנחה שלפני המלקט היה כתב יד נוסף על אלו שהיו לפניו, אבל יתכן שהשינויים הם של המלקט שלא הקפיד להעתיק בדיוקנות את אשר לפניו, אלא סיכם הדברים בלשונו. על המחבר המשוער ר' יצחק בן שלמה האו"ב ראה יהודה רצתבי, "אגרות או"ב חיבור בלתי מודע, ארשת ד, ירושלים תשכ"ו.

¹¹ כתב היד ילקוט האו"ב חסר מתחילתו עד פרשת וארא, על כן מתחילה ההשוואה מפרשה זו.

ישראל עוברים דרך ארצם עם שלל אוהביהם, אולי ילחמו בהם ויויקר אותם, והיו דכתיב "בראותם מלחמה" ולהכי לא הלכו דרך ארצם.

ילקוט

דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא.

כלומר, הפלשתים היו קרובים למצרים וממשפחתו שנאמר, "ומצרים ילד את לודים" וכתיב בתריה "אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים", ולפי שהיו ממשפחה אחת, אולי בראותם את ישראל עוברים דרך ארצם עם שלל מצרים שהם קרוביהם יצאו להלחם עמם ויויקר אותם, וזהו שכתב "בראותם מלחמה ושבו מצרימה" ולכן לא הולכים דרך ארצם.

(שמות יד, י) ופרעה הקריב.

כלומר הקריב קרבנות לפני אותה עבודה זרה.

ילקוט

ופרעה הקריב.

קרבן לבעל צפון, שחשב שהוא עקבן מלכרות, כל שכן שהוא נשאר מכל אלהי מצרים.
(ויקרא כג, טו) וספרתם לכם מנחת השבת.

משל לעבר שהיה חבוש בבית האסורין, אמר לו המלך: אני מתיירך ולסוף חמישים יום אני נותן לך בתי לאשה. והעבד, מפני חיבת בת המלך, מונה והולך יום יום חמישים יום עד שנושא בת המלך.

ילקוט

משל לעבר שהיה חבוש בבית האסורין. אמר לו: לסוף חמישים יום אני מתירך ולא עוד אלא שאתן לך את בתי לאשה. היה העבד מונה והולך אותם חמישים יום מתי יבוא עת פריון וישא בתו של מלך.

אה"ח 1234567

(במדבר כד, יז) וקרקר כל בני שת.

...והיה נזקק עם לילית והוליד רוחות שאינן כדמותו.

ילקוט

...והיתה לילית נזקקת אליו בחלומו, וממנה הוליד רוחות ומזיקים ושירין שאינן כדמותו. ומסת הרשתת העולם, ולכן "קרקר כל בני שת" (במדבר כד, יז).

(במדבר כה, ז) ויקח רומת בידו.

...ואם תאמר, כיון שלא מתו והם בידו, מאי טעמא היה אותו נס שלא ירד מדרגם על פנחס, ואף על פי שירד עליו היאך יטמאנו והרי דם של חי הוא, והא דאמרינן דרביעית דם מטמא, ממת דוקא קאמר, אבל אלו לא מתו וכיון דהכי הוי, למה מנו אותו נס עשירי, וצריך עיון.

אוצר החכמה

ילקוט

אם כן כיון שלא מנו זמרי וכזבי בהיותם בידו, מאי טעמא נעשה לו נס שלא ירד מדמם על פנחס, והרי דם של חי הוא ואינו מטמא, שאינו מטמא אלא רביעית דם ממת דווקא, וכיון דהכי הוא למה מנו אותו לנס בין הניסים? יש לומר, מהאי דכתב הרמב"ם ו"ל (מטמאי משכב ומרשע ב, י) דם הנכרית ורוקה ומי רגליה מטמא, שהרי גורד על הגנים להיות כזבים גמורים וכזבי בת צור נכרית הייתה ובשביל שאם היה יורד מדמה היה מיטמא, לכך נעשה נס זה על כזבי נעשה ולא על זמרי.

(במדבר ל, ב) ראשי מטות מה ראה לאומרה כאן? וכו'.

כלומר, כיון דחזינון בשאר הדברות שהיה מלמד משה לנשיאים תחילה ואחר כך לכל ישראל, כדמוכחין מקרא דכתיב לעיל בפרשת כי תשא (שמות לד, לא-לב) "ויקרא אליהם משה] וישבו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם. ואחר כך נגשו כל בני ישראל [ניצום את כל אשר דיבר ה' אתו בהר סיני], מסתמא אית לן למימר דבפרשת נדרים [גם] היה משה עושה כסדר הזה, וכיון דהכי הו', הו' למה לי למהדר רחמנא גבי פרשת נדרים לאשמועינן שלימד משה לנשיאים תחלה וכו', דכתיב "ידבר משה לראשי המטות וגו'. ומתוך (רש"י), דאצטריך רחמנא למכתב האי קרא, לאשמועינן שהפרת נדרים ביחיד מוטחה, ואם אין יחיד מוטחה – שלושה הדיוטות. ואם תאמר, מהיכי מוכיחין דבעינן שלשה הדיוטות. יש לומר, כדקצני במסכת נדרים בפרק נערה המאורסה (עח.) דקא ילפינן "זה הרב" דכתיב הכא מ"זה הרב" דכתיב בפרשת אחרי מות (ויקרא יז, ב) גבי שחוט חוץ: "מה להלן בשחוט חוץ – אהרן ובניו וישראל, אף כאן בפרשת נדרים, אהרן ובניו וישראל. ומה כאן ראשי המטות, אף התם ראשי המטות. אמר מר: 'אף בנדרים' למאי הלכתא?" ומתוך "אמר רב אחא בר יעקב: ללמד שהפרת נדרים בשלושה". פירוש, דמה להלן איכא שלשה, דכתיב התם "אהרן ובניו וישראל", אף הכא גבי הפרת נדרים בעינן שלשה, דכתיב אהרן ובניו וישראל. ופריך, והא כתיב "ראשי המטות"? [ומתוך] דראשי המטות היה יכול להתיר נדרים [ביחיד מוטחה]. "ראשי המטות בשחוט חוץ למאי הלכתא? אמר רב ששת: לומר שיש שאלה בהקדש".

זה הרב פרש"י מיעוט, שחכם בלשון התרה, ובעל בלשון הפרה, כלשון הכתוב כאן וכו'. ואם תאמר, מנא ידעינן מהכא דחכם בלשון התרה. יש לומר, מהאי קרא דכתיב (לג.) "לא יחל דבורי", ודרשו רבותינו [בירושלמי] במסכת נדרים (ג, א): הוא אינו מוחל, הא ראשי המטות מוחלין לו, היינו חכם, שהרי ראשי המטות חכמים היו. וכך היה אומר חכם: מחול לך ושורי לך. והיה אומר כן שלש פעמים. וכן הבעל כשהיה מפר נדרים של אשתו, היה אומר שלש פעמים: מוסר ליכי, בטל ליכי.

אוצר החכמה

ילקוט

פירש"י שהפרת נדרים ביחיד מוטחה. יש לשאול היכא רמיזא באוריתא שהיחיד מוטחה מפר הנדר? אלא מהאי קרא "ידבר משה", הרי יחיד מוטחה. ואם אין יחיד מוטחה מפר בשלושה הדיוטות. דילפינן מראשי המטות ומיעוט רבים שנים וריבוי אחר ריבוי למעט אחד, הרי ג' הדיוטות.

פירש"י ילפינן משחזטי חוץ דכתיב שם וידבר משה אל אהרן ואל בניו ומשה היה יחיד מנצחה ואהרן ושני בניו בערך משה הם הדיוטות. ויש אומרים דילפינן זה הדבר דכתיב התם בפרת אחרי מות גבי שחזטי חוץ מה להלן אהרן ובניו וישראל אף כאן בפרשת נדרים אהרן ובניו וישראל.

ומה כאן ראשי המטות פירש רש"י שהחכם בלשון התורה והבעל בלשון הפרה. מנין לו לרב מהכא דחכם בלשון התורה? אלא מהאיי קרא דכתיב "לא יחל דברו" ודרשו רז"ל במסכת נדרים האי ראשי המטות מוחלין לו הוא חכם, שהרי ראשי המטות חכמים היו, וכך אומר החכם: מחול לך, שרוי לך שלש פעמים, והמבעל אמר: מופר ליכי, בטלי ליכי.

(במדבר ל, יד) אישה יקימנה ואישה יפרנה.

מצאתי כתוב: אדם האוסר דבר לחבירו, אינו מתירו על פי עצמו, אלא מתירו על פי חכם. וראיה לדבר מיהא דקתני במסכת נדרים (ירושלמי נדרים ג,א) "לא יחל דברו" (ל,ג) – הוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלין לו.

אוצר החכמה

ילקוט

כתב בעל האיגרות: האוסר דבר לחבירו, אינו מתיר על פי עצמו, כי אם על פי חכם. והביא ראיה לדבר מהא דקתני התם במסכת נדרים "לא יחל דברו" – הוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלין לו. **אה"ח 1234567**

(לא, ד) אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל [לרבות שבט לוי].

ואם תאמר, כיון דמשבט לוי הלכו אלף, מאי טעמא לא אמרין בקרא שלשה עשר אלף חלוצי צבא. יש לומר, דמשבט לוי לא הלכו אלף, ובקרא לא חשיב אלא אלף למטה, והבי קאמר קרא "אלף למטה", כלומר לכל י"ב שבטים אלף לכל שבט ושבת לכל מטות ישראל [תשלחו]. (דהיינו) [אבל] שבט לוי חשלוהו כל דהוא, אבל אלף לא בעינן. אי נמי מצי למימר, דמשבט לוי הלכו אלף (ספרי במדבר פיסקא קנו), אבל אפרים ומנשה לא היו נמנים כי אם בשביל שבט אחד.

ילקוט

אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל פרש"י לרבות שבט לוי

והא כתיב י"ב אלף חלוצי צבא, ואם שבט לוי נכלל עמהם היה לו לכתוב י"ג אלף? ויש לומר, דמשבט לוי לא הלך כי אם פנחס לבדו, שהיה שקול כאלף איש. וראיה לדבר שכתוב "וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פנחס" שני פעמים "אתם" להקיש "אתם" לפנחס, מהו גבור וצדיק, אף כולם גבורים וצדיקים, מה הם יצאו אלף לכל שבט, אף הוא שקול כאלף מהם. ולמה נבחר פנחס בכל שבט לוי? לפי שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור. ויש מפרשים כי גם כן הלכו משבט לוי, כי מנשה ואפרים נחשבו כשבט אחד ולא יצאו מהם כי אם אלף, בעבור שלא נשתייר משבט אפרים כי אם מעט, כי הרגום יושבי גת, כשמהירו את הקץ, כדגרסינן במנשה. וזה הפירוש אינו נכון, שהרי מצינו לשבט שמעון שהיו כ"ב אלפים

ומאתים שיצאו ממנו אלף. ושבת אפרים היו לי"ב אלף ותיק למה לא יצאו אלף? ומנשה שהיו נ"ב אלף, למה לא יצאו אלף, והראשון עיקר.

(במדבר לב, לג) ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה וכו'.

ואם תאמר, היאך נתן חלק בארץ הזאת למנשה בן יוסף, והלא בני ראובן ובני גד שאלו את הארץ להיות נתנת להם, אבל שבט מנשה בן יוסף לא שאלו, שהרי כתיב לעיל (לב,א) "ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד", ומבין שלא שאלו היאך נתן לו. ויש לומר, דראה משה את הארץ שהיתה חשובה מאד והיה להם לבני גד ולבני ראובן יותר מדאי, שהרי מקניהם לא היה מספיק לרעות הארץ הזאת, וכיון שראה כך, נתן חלק למנשה בן יוסף. ואם תאמר, מאי טעמא נתן לזה השבט יותר משאר השבטים. יש לומר, לפי שגם אביו של מנשה לקרוע שמלותיהם של שבטים (תרגום יונתן בראשית מד,ד), לפיכך נקרעה נחלתו, לקח טוב.

ילקוט

ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף.

יש לשאול, בני בני גד ובני ראובן הם ששאלו, מנשה מאן דכר שמיה הכא בין אלו? ועוד כמו שנתן לחציו למה לא נתן לכל השבטים? אלא נזכר לומר, לפי שראה משה את הארץ והיא חשובה מאד, ואף על פי שמקניהם רב כמו שהפסוק מעיד עליהם, עם כל זה הארץ רחבת ידים היתה ולכן ניתן חלק לחצי שבט מנשה. ואם תאמר, למה נתן לשבט מנשה ולא לאחר מהשבטים. יש לומר, כי מנשה כשהיה מליץ בין השבטים ויוסף, על ידו קרעו השבטים שמלותם, לכן בא משה והביט בכל השבטים מי הוא ראוי לכך, ונתן לחצי שבט מנשה נחלתו לשני קרעים, ולכך נקרעה נחלתו, כמו שגם אחי אביו כי הוא היה המליץ והמציא והמביא.

(במדבר לד, יט) ואלה שמות האנשים למטה יהודה כלב בן יפונה.

ואם תאמר, מאי טעמא לא כתב דחמנא "נשיא" באלו השלושה מוטות, דהינו מטה יהודה, ומטה שמעון ומטה בנימין, כמו שכתוב "נשיא" בשאר המוטות, וצריך עיון.

ילקוט

ואלה שמות האנשים למטה יהודה

מאי טעמא באלו השלושה יהודה ושמעון ובנימין לא כתיב בהו "נשיא" בשאר השבטים? לפי שיהודה אירע מעשה חמור, ושמעון כשכיל מעשה זמרי, ובנימין בעבור פילגש בגבעה.

(דברים א, ג) ויהי בארבעים שנה וגו'

...והא קטני במסכת בבא מציעא בפרק אלו מציאות (לא), "הזוכה תוכיחו" (ויקרא יט,יז) אפילו מאה פעמים" (בשנה). ויש לומר, דלא קשיא מידי, דהא דקתני "הזוכה אפילו מאה פעמים" רוצה לומר, שאם אדם רואה את חבירו אשר נשאו לבו לעשות עבירה, חייב הוא להזכירו ולהזכירו כל כך כדי שלא יעשה העבירה. אבל הא דקבעי למימר הכי "אין מוכיחין את האדם וכו' שלא יהא מוכיחו חוזר ומוכיחו" לומר שאין לו לאדם להזכיר עבירות שעשה שיאמר לו עברת על זה ועל זה, אלא סמוך למיתתו, כדי שלא יתבייש ממנו.

ילקוט

(דברים א, ג) ויהי בארבעים שנה

...והא כתיב הוכח תוכיח את עמיתך (ויקרא יט, יז) אפילו מאה פעמים. אלא הא דקאמרי "אפילו מאה פעמים" כשרואה את חברו שנשאו לבו לעבור עבירה, חייב להוכיחו ולמנועו אפילו מאה פעמים, אבל אם לא הוכיחו בשעת עבירה, אין ראוי להוכיחו אחר שעבר עבירה לומר לו: כך עשית, שלא יהא מלבין פניו ומתבייש בכל עת שרואה אותו, ושמא עשה תשובה ונתחרט. אבל סמוך למיתתו, צריך להוכיחו שבודאי לא יתבייש, אדרבה ישיב אל לבו ויחזור בתשובה.

למנועו
למנועו

(דברים כ, יח) למנען אשר לא ילמדו...

ואם תאמר, והא כתיב גבי הגי שבעת עממים "לא תחיה כל נשמה" (כ, טז) ואם כן היאך פירש שאם באו להתגייר שאתה רשאי לקבלם. יש לומר, דקרא "לא תחיה כל נשמה" מיירי בשלא רצו לעשות תשובה, אבל אם רצו לעשות תשובה מקבלין אותם.

ילקוט

למנען אשר לא ילמדו...

והא כתיב "לא תחיה כל נשמה" והיאך פירש ש"אם עשו תשובה" וכו', אלא נוכל לומר, ד"לא תחיה כל נשמה" מיירי בשלא רצו להתגייר, אבל אם נתגיירו נקבלם.

(דברים כה, ו) והיה הבכור אשר תלד.

...ושמעתי שמעשה היה בארץ צרפת ביבם שלקח יבמתו וציוו עליו חכמי צרפת שישא חלוק של עור על בשרו עד שתתעבר אשתו. רצה לומר, שלא יראה עצמו דלשות נוי ותענוג לקחה, אלא לשם מצות יבום.

אוצר החכמה
אוצר החכמה

ילקוט

...מצאתי כתוב מעשה שהיה בצרפת ביבם שלקח יבמתו וציוו חכמי צרפת שישם חלוק של עור על בשרו עד שתתעבר, כדי שלא יראה שלקחה לנוי או לתענוג, אלא דווקא למצות יבום. (דברים כה, יח) ואתה עיף ויגע וגו'.

וקמני בירושלמי מה אני עיף, אף אתה עיף. כלומר, כשם שרימיתני וארבת אותי בעוד שאני עיף מענין הבכורה, כדכתיב (בראשית כה, כט) "ויבוא עשו מן השדה והוא עיף", אף אני ארבתך בעוד שאתה עיף מפני טורח הדרך.

ילקוט

ירושלמי מה אני עיף, אף אתה עיף. אביך הזקן ארב אותי בהיותי עיף ולקח בכורתי, גם אני ארבתך עיף מטורח הדרך ואקח נקמתי ממך. ובוה טעה, כי דמה לעשות מדה כנגד מדה, וכאן הקב"ה נתן לו הבכורה שקודם שנברא העולם היתה תורה אצלו וכחוב בה בני בכורי ישראל.